

**GABRIEL ARESTI:
BILBOKO EUSKALDUNA ETA BATASUNAREN ERAGILEA**

Bilbo, 1985-V-31

Xabier Kintana

Beraren heriotzaz geroko hamargarren urtean, Gabriel Aresti Seguro laz ofizialki gogoratzea, izan, euskaldun guztiok harekin dugun zorra kitatzeko nahitaezkoa den arren, ba dirudi Euskaltzaindiko en artean derrigorrago nabarituriko beharra dela, ez baita gutxi izan, Gabrielelek guztiok partaide garen Akademia honetan euskaragatik egindakoa.

Alde batera utziko dut, ez baita hori ene gaia, Arestik idazle gisa egindako lan ugarien eta beraren nortasun bereziaren ezaugarrien aipamena.

Latinezko esakuneak *nemo est propheta in sua terra* dioen arren, Gabrielelek izan duen onspen ia orokorra ikusita, atsotitzari *in suo tempore* erantsi beharko geniokeela ematen du, euskarazko *hil hadi, alaba haite* esara zaharraren bidetik abiatuz.

Gabrielen kasua —F. Krutwig, J. Mirande eta Txillardegirenaz batera— aski berezia izan da euskal literaturaren historian. Alde batetik, lehena ez zen arren, berea jotzen zuen herri-hizkuntzaren berreskuratze-ahaleginaren historia ezohizkoa izan da, geroago anitzen eredu eta ispilu bilakatua. Gaur normala eta arrunta irudi dezake euskaraz ikasteak, baina garai hartan ez, eta segur asko ez legoke gaur egun dagoen giroa orduan giroz kontrako ahalegin bakarti eta ezulertu hura egin ez balitz.

Horrek, bestalde, garbi azaltzen du literatur hizkuntzak ez duela beti zertan ama-hizkuntza izan behar, eta euskaldun berrien lepotik maizegi egotzen den eskasia horrek, hots, hizkuntza ongi ikasiko bada amaren bularretik edoski beharra dagoelakoak, ba du bere barruko gezurraren froga gaur arte inor gutxik seinalatu duen beste gertakari nabari bezain tamaleon ere, hau da, txikitandiko euskaldun erdaldunberriengan. Eta erdaldunberri hitzaz hauexek adierazi nahi ditut, txikitari euskaraz ongi —edo ongi xamar behinik behin— jakin arren, geroagoko erdal erabilera ia erabatekoagatik, gaurko egunean euskaraz urritu, murriztu, motz eta erdi mutu geldituak zaizkigun euskaldun erdaldundu horiek, komunzki —*sí, ya se vasco pero prefiero expresarme*— edo atxakiarik gabe —*me expreso mejor en castellano*— esaten dutenak.

Izan ere, hizkuntzaren tresnatasuna erabileraren poderioan datza. Erabiliago eta ederkiago maneiatzen da, edozein erreminta bezalatsu. Eta mintzairazko moteltasunak, kultura normaleko pertsonengan hasita, usuario eta lanterik eza salatzen du garbiro, hots, erabiltzailearen hizkuntz axolagabetasuna eta kultur ardura txikia.

Bihoa hau hasteko, Gabriel Arestik argi zuen pentsamenduaren inguruko aitzinsolastzat, aurkako froga ugariak gora behera, ez baitira oraindik erabat ixildu gure artean, ez euskal aldean ez eta erdal eremuan ere, idazlearen mintzaira nagusia eta sormen-lanetarako bakarra, txikitandikoa dela behin eta berriz errepikatzen digutenak.

Aresti bilbotarra

Hiriburu batetan jaiotzeak, ene ustez, baldintzatu egin zuen Gabrielen bizitza. Hizkuntzari doakionez, Arestiren haurtzaroko Bilbo hura, gerra bukatu berrikoa, biologi hitzez esateko, fenotipoz erabat erdalduna zen, genotipo ezkutua euskaldun elementu ugariduna izan arren. Halere, Bilbo hartan, euskararekin zerikusia zuen guztia, hain zuzen, bilbotartasunik txikiena zeriona izaten zen: Parte Zaharrean ibiltzen ziren baserritar eta arrain-saltzaileak batik bat, inguruetatik etorriak gehienak. Bilboko kaletarrak, beren burgesiariaren exenpluari segituz, gaztelaniaz mintzatzen ziren eskuharki eta eksklusiboki. Gaztelania ahalik eta dotoreenaz gainera, etorkinen hizkerari “*pueblerino*” eta dialektal eritiz.

Bertoko kontzientzia politikorik zutenentzat, hori bai, euskara jainkosa garbi eta harrigarria zen, jakite eta zientzi maila abstraktuan garrantzia aitortu beharrekoa, baina halere ukiezina, ezin ikasizkoa, hitzunen erabileratik erabat landa zegokeena eta sinbologi mailan gogoratzekoa, dantza, kirol, gastronomi, mendizale edo kultur talde edo elkarteei izenak emateko egokia —georago haurrekin egingo zenez— baina besterik ez.

Eta sinbolotzat egiten zitzaion ohorea, eguneroko bizitzan ukatzen zioten hiritarrek, euskaraz mintzatzen zenari baserritar edo ezjakin zeritzotelarik.

Gogoan daukagu oraino —batzuk bederen, harrigarria baita gure jendearen ahanzmena— zeintzu eta nolakoak izaten ziren garai hartako “euskaldun” ereduak: Chomin del Regato, arlotadak, Pello Kirten eta antzeko jatorriak. Kalera heldu berria zen burgesiariak, burua jakitun, landu eta ilustraturik agertu nahian edo, deiturretan eta, nolabait harrobide zuen baserritar jatorriaz burla egiten zuen zentzugabeki, batetik, teorian maite omen zuena, praktikan, bestetik, mespreziatuz. Madrildar zentralismoa deitoratzen omen zuen jendeak berak adoratzen zituen mesetakoentzako mintzamoldeak. Gizarte-psikiatriaz lan ederra egiteko gai polita benetan.

Orduan gauza bat zen euskara, beraren aintzinakotasun mireagarri eta zientziari interesagatik, estudiatzea —hori egiten zuena, kasurik txarrenean espe-rantista edo landarejale xelebreen artean katalogatzen baitzen— eta beste bat, guztiz bestelakoa, euskaraz eguneroko bizitzan mintzatzeko eta normalki era-biltzeko asmoz, ikasten aritzea. Berau, orduko Bilbo hartan xorakeria barka-kizun ez baina erokeria osoa zen.

Baina Gabriel, Erasmo Rotterdamekoaren gogoko gaixoari on eritziz, gaur zorionez hainbesteko segizio handia duen bide zailari jarraitu zitzaion, Krutwig, Txillardegí, Lafitte, Peillen eta orduko beste ero txalogarri batzuren antzera.

Gabriel Arestiren ikasbidea

Euskaraz ikasteko erabili zituen lehen metodoak guztiz garbizaleak ziren, garai hartan garbizale hitzaz adierazi nahi zen mintzaira esoteriko eta absurdua, alegia, *Euzkeltzale-Bazkuna* moduko ero-taldeek erein eta landua.

Guztiok entzun izan diogu inoiz Gabrieli pasadizo xeble hau konda-zen. Dirudenez, behin batean, Deban, jatetxe batetako neska zerbitzariari “*arrautza eli bat gaimelduta*” (*arraultze frijitu parea*, alegia) eskatu ondoren, hark honela erantzun omen zion: “*Perdón señor, pero aquí no hablamos ale-mán*”.

Zorionez, euskal giro negargarri hartan, Arestik, nora ezean, Euskal-tzaindira jo zuen. Bertan, berak holaxe aitorturik, Alfontso Irigoienekin egin zuen topo, eta adiskidetasun horretatik, herri-euskara eta bertsolaritzaren mundu jatorrean sartuz joan zen. Juan San Martinek ere bide horretan laguntza ederra eskaini ziola gauza jakina da, bai eta Labaien jaunak ere begi onez ikusi zuela bilbotar gazte haren baitan zegokeen balioa, etorkizunak ongi frogatua.

Herria, bertsolaritza eta liburu zaharrak, beraz: horiek izan ziren, fun-tsean, Arestiren ikasbideak.

Bere ohizko herritarrek zokoratzen zuten hizkuntza ikasita, berehalaxe konturatu zen Gabriel zein egoeratan aurkitzen zen euskara: formaz dialektota-zatikatua; hiztunez, intelektual urri batzu salbu, gizarte-mailarik apalene-ra beharretua; literatur gaietan, erlijiotik landa, balio gutxiko eta kutsu mora-listako obratxutara mugatua, salbuespen urriak erregela orokorraren berresle nabariak izanik. Eta atsegín ez zuen egoera horretatik bere hizkuntza atera-tzen saiatu zen Aresti.

Bizkaieraz hasita, gipuzkera, lapurtera, zuberuera eta gainerako nafar euskalkiak ere laster ikasi zituen. Idazteko eta obratzeko zerabilen logikak berak, besteren arrazoiak aski izan ez balira ere —Federiko Krutwigek jada-nik euskara batuaren premia ongi azpimarratua baitzuen— literatur hizkuntza

bat, guztiontzat berbera, bilatzera bultzatuko zukeen berdinzki. Eta besterik, Mitxelenak oharterazi digunez, bere poesi lanetan eredu batu hori, ia-ia gaurkoxea, erabili eta eskaini zигun Arestik.

Berak lorturiko batasun hori, nolabait inkontzientea izan zela irudi dakiguke, alde bateko eta besteko idazlanetatik, osmosiz edo, isuri eta gatzatua. Ez dago ukatzerik, ene ustez, idazlearen estetika bereziak eta arte-sen pertsonalak eragin handia izan zutela aukera horretan. Egia da, halaber, literatura klasikoa irakurtzeak jakinbide bikainak eman zizkiola euskalkien arteko diferentzietz, antzez eta baterakidetasunez jabetzeko, eta intuizioz, ia konturatzeke, horrela joka zezakeela.

Baina ez da gezurra, era berean, beraren aurretik beste anitz, Kanpion, Azkue, Orixe, Olabide..., antzeko jakituriaz jantziak izan arren, ez zirela beren idatz emaitzetan, ez eta teori mailan ere, Gabrielen ondorioetara heldu. Hori dela eta, Arestiren estetika eta intuiziozko oinarri zabal aberatsean ezarria bazen ere, egilearen pentsalan kontziente eta hausnartuaz ere eraikia zela esan genezake, kasualitateari ia deus utzi gabe.

Kasualitatea ere ez den bezala, bide horretan, 1964.ean Baionan, Txillardegia, Jakin taldearekin eta beste idazle batzurekin biltzea, euskara batzeko lehenbiziko oinarri teoriko-praktikoak ezartzeko.

Baionakoaz gero, Aresti ordurarte batasunagatik praktikan saiatua izanda, buru-belarri aritu zen literatur hizkuntza batuaren oinarri teorikoak ere finkatzen. Bakarrik eta taldelanean.

Horrela, Euskaltzaindiaren urrezko ezteiak zirela, eta 1968an, beste hoshakizunen artean, Arantzazun Euskararen Batasunerako Batzarre bat antolatzeko proposamena egin zuen, zorionez onartua.

Guztiok dakigunez, batasunaren arazoa, izan, ez zen Arestik asmatua, Euskaltzaindiaren fundazioko Estatutuetan garbi azaltzen baitzen. Baina garbizaleen eraginaz batetik, eta Euskal Herri Osorako ikuskerarik ezaz bestetik, alferrik gertatuak ziren ordurarte Kanpion, Broussain, Azkue, Altube eta Krutwigen proposamenak.

Arestiren meritua, ene aburuz, predikatzen zuena bere idazlanetan bete eta erakustez batera, batasunaren predikua unerik egokienean egitea izan zen. Ordurako, ikastolek, alfabetatze-kanpainak eta idazle berriek gero eta premiazkoago zeukaten ordurarte gutxi batzuk besterik nabari ez zutena: euskara biziko bazen, batu beharra zegoela.

Horretan ere, diziplinazalea zen Aresti. Neurriak eta erabaki egokiak ez dira deus, ondoren bete ezik. Horrexegatik kunplitzeko pausoak ere nahi zituen. Maiz, helburu hori lortu nahirik, gure gizonak izaera holakoxea zuen eta, jarrera pitxiak izaten zituen, egoeraren absurdutasuna horretara hobeki erakutsiko zuelakoan. Hori dela eta, Euskaltzaindiak ortografi kontuan arau zehatzak emateko agertzen zuen zabarkeria iharrotsi nahirik, berak bere libu-

ru batetan (*Euskal Harrian*) tz-ren ordez c grafia erabili zuen, lagunoi esaten zigunez, ea Akademiak, bere idazkera hura, txarto zegoela eta, gaitzestean, batera, ondo idazteko arauak ere eman eta behingoz ortografia finkatzen ote zuen, berak haiek guztiak pozik kunplütuko zituela eta.

Arantzazun erabakirikoen ondoren, hizkuntzaren egoera ikusita, guztiok batera jokatzeari hain premiazkoa zenean, zenbait euskaltzainek eta idazleek idaztarau haiek betetzeko erakusten zuten arduragabetasunak eta gogorik ezak bere senetik ateratzen zuten Gabriel, eta hor ere diziplina-nahia erakutsi zuen argiro: alde horretatik etorri ziren 1970ean Baionan eta Eibarren Bata-sunaren Kutxaren inguruan, hainbeste idazlerekin harrerazi zituen konpromezu eta zinak, euskara batua aurrera eramanez.

Harez gero, Euskaltzaindiak, zenbait aldaketa beharrezko zela medio, batasunaren arazoa bere gain berriz ere hartu zuenean, Aresti aditza batzeko batzordean lehiatsu ibili zen, Axular eta Leizarragaren adiztegiak aztertu eta argitaratuz. Ordu askotako lanak eskaini zituen berak, batzordekideoi argibide estimagarriak emanez, gure zeregina erraztuz.

Hortik landa ere, Gabrielelek zenbait hitzaldi eta literatur lan utzi zituen, batzu polemiko xamarrek, batasunaren defentsan, horietako asko *Anaitasuna* aldizkarian agertuak.

Zoritxarrez, haren eragile-lana, Euskaltzaindian batasun-kontuan behintzat bizi nabaria, haren heriotzaz gero motelduz joan zen pixkanaka, zenbait kasutan, ene irudiko, atzerapauso garbiak ekarriz, Bergaran harturiko akordio ulertezin batzu, esaterako. Euskaltzaindiaren arautze-zereginak ia gelditurik izan ditugu urte askotan, euskarak, ofizialtasuna lortuta, finkatze-arau horiek premiazkoenik izan dituenean, hain zuzen.

Izan daiteke, agintari berriekin ongi egon nahia edo —hori ere norbaitek eskribuz agertu eta proposatu egin baitu noizbait— moteltasun hilgarri horren arrazoietakoa bat izatea, bai eta, ordea, G. Arestik gure artean jadanik bizirik ez irautea ere, hark laster salatuko baitzukeen arazoa, baina, edonola ere, ba dirudi azken aldion, zorionez, berriro ere hasia zaigula Euskaltzaindia arautze-bidean, gramatika-kontuen eta maileguen ortografiaren arduraz.

Dena den, gogoratu besterik ez dut egin nahi, aditza, hikako formetan, oraindik batzeko dugula, eta eginkizun hori ez genukeela gehiago atzeratu behar.

Gaurko bilera Euskaltzaindiaren egoitza berrian egiten dugu, Gabrien jaioterrian. Bilbo izan da, urte askotan, euskararen hilotza, hiri honen demografi eta ekonomi eraginaz bertoko kaletar ohiturak inguruko geografia eta gizarte osoan bizieredu bilakatu ohi direlako.

Arazoi berberetatik Bilbo izango da euskararen zuzpertzeta eta salbabi-dea, Bilbon berreuskalduntze-joera aurrera doan neurrian, batera, inguru osoan ere gauza bera, irradiazioz, hedatuko delako.

Duela urte asko, Zuberoara egindako bidaia baten ondoan, Gabriel Arestik Andolin Eguzkitza bizkaitar euskaldun berriagatik *Munstro bat, munstro bi* izeneko artikulu famatua idatzi zuen, etorkizuneko berreuskalduntzearen sinbolotzat jo genezakeena. Gaur, milaka eta milaka dira, eskola, ikastola, institutu, ikastetxe, euskaltegi eta unibertsitatean euskara eta euskaraz ikasten ari diren munstroak, eta bide horretan laster, agian, ugarienek beren eredu-erregelak ezarri ohi dituztelako, munstroak, bitxiak, esperantista landarejale arraroen kideak, erdara besterik ez dakitenak izango dira, orain arte euskaraz ez jakiteaz, beren ezjakintzaz azken buruan, burgoi eta harro ibili zaizkigun lotsakizunak.

Arestiren Bilbo honetan, gainera, batasunerako pauso zail asko egin izan dira luzaro. Ez dezagun ahanztu *Anaitasuna*-k, Imanol Berriatua eta Gabriel Arestiren ahalegin ordaingabeei esker, batasunaren aldeko burrukan izandako aitzindari-zeregina, geroago, pixkanaka, beste aldizkari batzutura ere zabaldua. Eta zaila izan da, hain zuzen, hemen, Bilbon, Bizkaian, euskararen beharrezko batasunak, neurri batez bizkaitarroi geurea bazterrean uztea eskatzen zigulako. Kontziente izan gara guztiok. Baina Arestik, beste bizkaitar askoren antzera, garbi eduki zuen beti euskara osoaren salbaziorako, bizkaieraren nolabaiteko sakrifizio hori egin beharra zegoela, euskalduna sentitzen baitzen lehenago, Euskal Herri osokoa, Bizkaiko bizkaitar *über alles* hutsa baino.

Aukera hori, bestalde, egin zezakeen, egin zitekeen eta egin daitekeen bakarra da, zentzuz jokatzu gero behintzat. Bestela, geure txokokerien alde egiten dugulakoan, bizkaitarrok, guztion batasunari uko eginez eta Euskal Herri osoaren ondare komunari kalte eginez batera, azken buruan, Bizkaikoari ere, geure-geureari ere, konturatzeke, hondamendia ekarriko genioke, *divide et vincas* zaharra gogoan.

Horrexegatik, egindako buru-ukamenak ematen digun indar moralaz, salatu eta deitoratu egin behar dugu oraino bizkaitar batasun-zaleok, zenbait anaiarriba euskaldunen arduragabetasuna, guk geurean amore eman eta ematen dugun artean, erdi- eta ekialdeko askotxoren euskarak, batua barik, beren txokoko euskalkia baitirudi, zenbait hatxez horniturik. Eta bidea ez da hori.

Amaitzeko, esan dezadan, Aresti moduko askori esker, gaur ba dugula, gazteagook —eginkizun dauden puntuak gora behera— Euskal Herri osorako hizkuntza nazionalaren projektua moldaturik, guztion artean biribildu, osatu eta hobatu beharko duguna.

Gure hizkuntzak ofizialtasuna ere ba du, paperean behintzat, baina hain agintarien egitekoa da, irakaskuntzan eta komunikabideetan bezala, administrazioan, behar den duintasunaz, barka ezineko sintaxi eta ortografi okerrik gabe, karguak eta lanpostuak pertsonal egokiez hornituz, ofizialtasun hori zabalduz eta beteraziz joatea, Autonomi Estatutua eta euskaldunon

eskubideak, erdaldunenak bezain errespetagarri omen direnak, normalki kumpi daitezen.

Hauxe da, nik uste, Gabriel Aresti bilbotar poetari, G. Aresti bizkaitar idazleari, G. Aresti euskaldun literaturgizonari, G. Aresti mundutar orokorri, eta beraren aitaren etxeari ere, egin diezaiekegun omenaldirik handiena. Esan dut.

A. M. A. G.